
І.А.Шумило

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Починаючи з 2000 р. економіка України стрімко зростає:

- середньорічний темп приросту ВВП за 2000–2003 рр. склав 7,4%, а за 5 місяців цього року – 11,3%;
- середньорічний приріст промислового виробництва – 12,5% за 2000–2003 рр. і 16,9% за 5 місяців 2004 р.;
- інвестиції в основний капітал – близько 19% в середньому за 2000–2003 рр. і 52,1% за I квартал 2004 р.;
- експорт товарів і послуг – 77,3% за 2000–2003 рр. і 39,3% за 4 місяці 2004 р.
- реальні доходи населення – 11,3% в середньому за останні 4 роки і 14,7% за січень–квітень 2004 р.

Якою була роль Нацбанку?

Ми вважаємо, що сильні імпульси до прискорення економічного зростання додала саме банківська система.

- Упродовж останніх чотирьох років гривня зберігає стабільність: за 2003 р. ревальвація склала 0,02%, за 5 місяців 2004 р. – 0,122%.
- Ми дотримувались і дотримуємося стратегії адекватної пропозиції грошей.
- Монетарна база збільшилася на 30,1% за 2003 р. і на 16,7% за 5 місяців 2004 р.
- Грошова маса зросла на 46,5% за 2003 р. і на 15,1% за 5 місяців 2004 р.
- Підвищився загальний рівень монетизації української економіки (до 32,97% на 1 червня 2004 р. з 30,4% на 1 січня 2004 р.).
- Монетарні фактори не мали вирішального впливу на розвиток інфляційних процесів в Україні (результат 2003 р. – 8,2% за споживчими цінами, 11,1% за оптовими; результат 5 місяців 2004 р. – 3,6% за споживчими цінами, 12,6% за оптовими).
- Міжнародні резерви за минулий рік зросли майже до 7 млрд дол. (2,6 місяці імпорту майбутнього періоду), або на 57%.

У 2004 р. ця тенденція посилилася – за 5 місяців їх обсяг збільшився на 1,9 млрд дол., або на 27,9%. На 14 червня міжнародні резерви склали – 9,5 млрд дол. Очікуємо, що на кінець 2004 р. їх обсяг перевищить 10 млрд дол., або 3,4 місяці фінансування імпорту майбутнього періоду.

• Утримано на високому рівні позитивне сальдо поточного рахунку платіжного балансу – 2,87 млрд дол. за 2003 р. За 4 місяці 2004 р. – 2,6 млрд дол. За нашими оцінками (за умови збереження сприятливої кон'юнктури світових ринків), сальдо поточного рахунку за 2004 р. може досягти 5 млрд дол.

- Середньорічний приріст регулятивного капіталу банків склав 31% за 2000–2003 рр. і 12% за 5 місяців 2004 р.

-
- Активи в середньому зростали на 40%, а в січні–травні цього року – ще на 14%.
 - Зобов'язання збільшувалися в середньому по 45% за 2000–2003 рр. і на 14,9% за 5 місяців 2004 р.
 - Депозити населення – 64% в середньому за останні 4 роки і 20,7% за січень–травень цього року.
 - Кредитування реальної економіки щорічно по 54% в 2000–2003 рр. і 9,6% за 5 місяців 2004 р.
 - Кредитування фізичних осіб за 5 місяців 2004 р. – 21,5%.

Таким чином, банківська система, з одного боку, працювала на забезпечення макроекономічної стабільності, а з іншого – змогла скористатися сприятливими макроекономічними умовами для прискорення власного розвитку, надання йому принципово нових якісних характеристик.

Найголовніший позитив – поступове відродження довіри населення до банківської системи. Достатньо сказати, що за останні 4 роки число українців, які довірили свої заощадження банкам (без Ощадбанку), збільшилося в 2,5 раза, майже до 12 млн чоловік на 1 квітня 2004 р.

Середній розмір внеску зріс до 2,8 тис. грн на 1 квітня 2004 р. з 806 грн на 1 січня 2000 р. У нас є всі підстави стверджувати, що ця тенденція до зростання посилиться. Адже:

- За період трохи більше року завдяки активній позиції Нацбанку тричі збільшувалася сума обов'язкового відшкодування із Фонду гарантування вкладів. Зараз Фонд гарантує відшкодування у розмірі 3 тис. грн. При цьому більше 85% вкладників в Україні мають депозит, що не перевищує розміру суми гарантованого відшкодування.

- Наприкінці минулого року НБУ ініціативно вніс до Парламенту України законопроект про внесення змін в Закон України “Про податок з фізичних осіб” (прийнято в першому читанні).

Цим ми хочемо врегулювати питання звільнення від оподаткування доходів людей, отриманих у вигляді відсотків за довгостроковими банківськими внесками/депозитами і процентними доходами за ощадними/депозитними сертифікатами.

Ухвалення цього законопроекту стимулюватиме збільшення довгострокових банківських внесків, трансформацію короткострокових внесків у довгострокові і в результаті – приріст саме довгострокових банківських кредитів.

Основою основ залишається непорушність стабільності макроекономічного рівня. Це – необхідна умова сталого розвитку економіки. Тому *щонайперше* слід зберігати стабільність гривні і контролювати інфляційні процеси.

Друге. Національний банк домагатиметься максимального підвищення рівня капіталізації банківської системи. Адже досягнутий рівень ще не може порівнюватись із стандартами економічно розвинених країн і є недостатнім для виконання амбітних завдань з інноваційної і структурної перебудови.

Третє. НБУ розробив модель забезпечення цільовими довгостроковими фінансовими ресурсами інноваційно-інвестиційних проектів. В її основі, як і в багатьох інших країнах, лежить створення Банку сприяння розвитку як фінансової структури другого рівня. Завданням та місією цього банку стане забезпечення грошовими ресурсами як урядових інвестиційних та інноваційних проектів, так і рефінансування банків та інших фінансових установ, що кредитують малий і середній бізнес, інноваційні технології тощо.

Відповідний законопроект вже пройшов необхідні узгодження і готовий до подання у Верховну Раду.

Четверте. Забезпечення сталого розвитку неможливо без вирошування життєздатних ідей та продуктів, які великою мірою народжуються та гнучко впроваджуються саме малим і середнім бізнесом.

Тому Національний банк розпочав розробку спеціальної системи фінансової підтримки малого інноваційного бізнесу в рамках проекту заходів з удосконалення державної підтримки малого і середнього бізнесу. Цей документ пройшов обговорення в ряді комітетів Верховної Ради, Міністерств та відомств і готовий до остаточного узагальнення і затвердження.

Головна наша мета – зменшити рівень кредитної ставки і розширити обсяги кредитування МСБ.

І останнє. Інноваційний прорив вимагає мобілізації всіх наявних у країні типів фінансових капіталів. Тобто не лише банківського, а й фондів, страхових, пенсійних активів.

Тому надзавданням ми вважаємо підвищення прозорості і ефективності всіх структурних елементів фінансового ринку. Лише так ми зможемо активізувати процеси трансформації заощаджень в інвестиції і міжгалузевий перелив капіталів.

Щодо фондового ринку. Найважливіше – сформувати вторинний ринок і таким чином отримати реальну оцінку вартості цінних паперів, що емітуються. Адже банки повинні мати інформацію щодо реального фінансового стану позичальника.

Тому слід завершити формування необхідної інфраструктури фондового ринку – єдиного депозитарію, ефективних торговельних майданчиків тощо.

Крім того, потрібно наполягати на дотриманні підприємствами України загальноєвропейських стандартів корпоративного управління. У зв'язку з цим НБУ виступає за якнайшвидше прийняття парламентом України законопроекту “Про відкриті акціонерні товариства”.

Щодо страхового ринку. Зокрема, що найбільше турбує банківську систему:

- по-перше, невисока капіталізація страхових компаній;
- по-друге, використання страхових компаній у сумнівних операціях;
- по-третє, нерозвиненість ринку страхових послуг, в тому числі у частині страхування банківських ризиків.

Щодо використання бюджетних коштів. З огляду на їх обмеженість, пропонуємо жорстко дотримуватись таких принципів:

– державна підтримка надається на засадах співфінансування або в інших формах, що передбачають відповідальність за реалізацію проектів, які підтримуються;

– фінансову підтримку отримують тільки претенденти, що перемогли на публічних, прозорих конкурсах.

Ви всі знаєте про Указ Президента України від 20.04.2004 р. №454/2004 “Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави”.

Ставлячи за мету розширення можливостей банків щодо збільшення обсягів кредитування, сприяння залученню коштів на довгостроковий термін для формування джерел довгострокового кредитування інвестиційних та інноваційних проектів, Національним банком України було введено диференціацію нормативів обов’язкового резервування коштів та встановлено нульову норму резервування за довгостроковими вкладками у національній валюті.

Згідно з новими вимогами Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій кредити рефінансування надаються банкам на термін до 365 днів та значно розширено спектр застави, а отже і можливості банків з використання фінансових інструментів, які вони можуть запропонувати як заставу при зверненні за кредитами рефінансування.

Одночасно Національний банк звернувся до уряду із пропозиціями:

– передбачити в проекті закону про Державний бюджет України на 2005 р. статтю видатків, кошти за якою будуть спрямовуватися для часткової компенсації банкам відсоткових ставок за кредитами, наданими для фінансування інноваційних проектів;

– передбачити в проекті закону про Державний бюджет України на 2005 р. окрему статтю видатків – для фінансової підтримки інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, джерелом наповнення якої визначити надходження частини коштів, отриманих від приватизації державного майна.

Крім того, з метою підтримки інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, а також з урахуванням світового досвіду (насамперед розвинених країн), вважаємо за доцільне передбачити комплекс заходів, втілення яких безпосередньо стимулюватиме участь комерційних банків у довгостроковому кредитуванні інноваційних проектів підприємств:

– запровадження системи страхування коштів, які надаються венчурним фондам (на основі досвіду Великобританії, де держава гарантує повернення 70% середньострокових позик, які надаються на термін від 2-х до 7 років);

– створення системи страхування довгострокового кредитування (на основі досвіду Німеччини, де гарантується повернення приватним банкам 80% вартості позик, виданих на термін 15–23 роки);

– надання пільгових кредитів венчурним фондам (на основі досвіду Японії);

– запровадження системи гарантованого повернення урядовими організаціями коштів, які були вкладені у венчурний бізнес (на основі досвіду Японії, де гарантується повернення до 80% обсягу коштів).

Окреслимо першочергові завдання розвитку іпотечного кредитування.

Насамперед, це побудова і впровадження ефективної системи рефінансування іпотечних кредитів. З початку поточного року набрав сили закон України, що регулює діяльність фондів фінансування будівництва і фондів операцій з нерухомістю. Кабміном підготовлено законопроект “Про іпотечні цінні папери”, який має врегулювати болючі питання емісії та обігу даного інструменту залучення довгострокових ресурсів.

Водночас ми розглядаємо можливість функціонування різних механізмів рефінансування іпотечних кредиторів. Їх доцільно поділити на три рівні:

Перший рівень – самостійне рефінансування банків на первинному ринку. Йдеться про фінансування за рахунок залучених депозитів, про емісію банками облігацій та про емісію забезпечених нерухомістю облігацій. При цьому фінансування за рахунок залучених депозитів є складним для реалізації через невідповідність термінів залучених депозитів та потенційних іпотечних кредитів.

Успіх емісії банками облігацій також прямо залежить від розвитку загальної інфраструктури ринку корпоративних облігацій. А він лише набирає обертів. Тому найбільш цікавим є третій напрям – емісія забезпечених нерухомістю облігацій, так звані іпотечні облігації німецького типу. В них нас приваблює високий ступінь ліквідності та надійності. Тому ми розглядаємо можливість формування законодавства для діяльності спеціалізованих іпотечних банків, а також спеціальної форми нагляду за такими банками.

Другий рівень – це рефінансування Національним банком під заставу деяких видів іпотечних цінних паперів. Нами розроблено Положення про регулювання Національним банком ліквідності банків, яким вже сьогодні передбачена можливість рефінансування банків під заставу іпотечних сертифікатів.

Третій рівень – це рефінансування спеціалізованої іпотечної установи, яка, в свою чергу, залучатиме ресурси через емісію структурованих іпотечних облігацій.

За допомогою цього буде розроблено та впроваджено механізм сек’юритизації, яким передбачається переведення неліквідних активів у ліквідні цінні папери.

Загальноприйнято, що такою діяльністю в іпотечному сегменті займається іпотечна установа другого рівня. Не виключаємо ефективне співіснування двох систем іпотечного рефінансування банків – німецької та американської через сек’юритизацію.

Відзначу, що питання створення іпотечної установи обговорюється не перший місяць, і ми схилиємося до думки, що держава може виділити необхідний ресурс для формування статутного капіталу такої іпотечної установи. При цьому, зважаючи на фінансову сутність іпотеки як такої,

са́ме Національний банк готовий координувати діяльність зі створення і функціонування такої іпотечної установи.

Друге – захист прав іпотечних кредиторів. Передусім йдеться про створення ефективної системи реєстрації майнових прав на нерухоме майно та їх обмежень. Відповідний законопроект пройшов перше читання у парламенті, слід сподіватися на його якнайшвидше остаточне ухвалення.

Проте вже сьогодні слід думати про поглиблення ідеології майнових прав у напрямі надання їм чіткої державної гарантії, яка може надаватися відповідною державною установою у чіткій прив'язці до об'єкта нерухомого майна у комплексі. Тому пропоную виокремити систему формування земельного кадастру як більш вузького поняття і сконцентрувати свою діяльність на поступовому створенні кадастру нерухомого майна, що включатиме як землю, так і нерухомість, що знаходиться на ній, та будь-які об'єкти інфраструктури й корисні копалини в ній.

Третє. Ми передусім працюємо на споживача – конкретну людину. Тому наше спільне завдання – розпочати масштабну освітню програму населення з питань, які ми сьогодні обговорюємо. Слід організувати відповідні консультативні центри. Це сприятиме підвищенню ступеня залучення українців до отримання іпотечних позик.

І, нарешті, останнє, четверте. Залишається серйозною проблемою невисокий рівень доходів нашого населення. Тому НБУ вже сьогодні розробляє і буде пропонувати уряду механізми компенсації частини відсоткової ставки за іпотечними кредитами для населення. Крім того, опрацьовується питання зниження вартості іпотечного кредитування для окремих категорій населення, зокрема, проведено спільну роботу із Державним фондом молодіжного будівництва. Вже розроблено проект механізму емісії облігацій цього Фонду. Залучені кошти будуть спрямовані на кредитування за ставкою, нижчою середньоринкової.